

ESMÉE WINKEL

Hyacintorchis

Een nieuwe orchidee
aan de Noordzee

KNNV Uitgeverij

Inhoud

Voorwoord 7

Inleiding 11

Een bijzondere ontdekking 13

Onze duinen 25

Potlood op papier 30

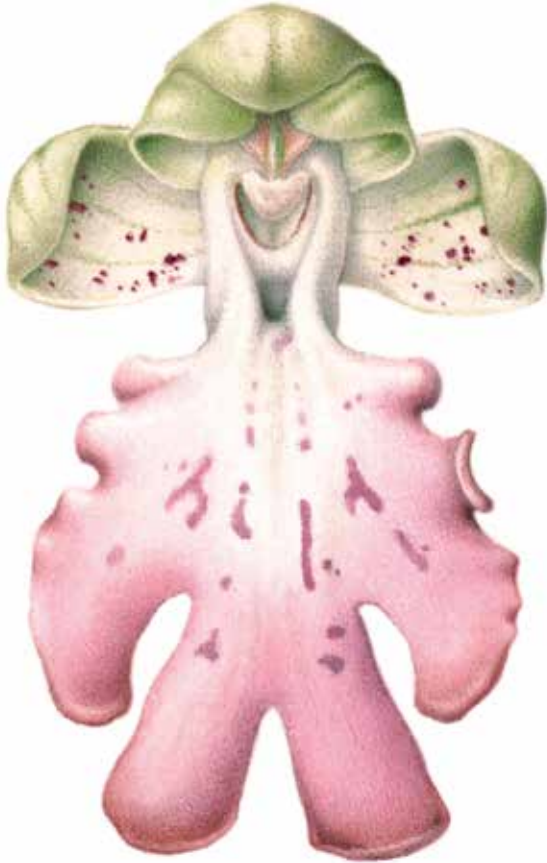
Rood, geel en blauw 41

Een zich aftekenende toekomst 54

Literatuurlijst 59

Over de auteur 61

Voorwoord

Je kunt tegenwoordig geen krant openslaan of je wordt geconfronteerd met de gevolgen van het veranderende klimaat. Het is een probleem dat ons Nederlanders zeker bezighoudt. Wij krijgen immers als gevolg van de klimaatverandering te maken met een stijgend zeeniveau en de grote uitdagingen die daarmee gepaard gaan. Maar naast alle negatieve gevolgen brengt de opwarming van de aarde ook positieve dingen met zich mee. Planten en dieren uit meer zuidelijke streken die op warmte zijn gesteld kunnen zich op natuurlijke wijze in ons land vestigen en als ze dat doen geven ze onze flora en fauna meer kleur en dynamiek. Een spectaculair voorbeeld hiervan wordt uitvoerig in dit boek beschreven. Daarbij gaat het om een plant die aan de kust bij Noordwijk is opgedoken. *Nota bene* in de duinen, die als zeewering van groot belang zijn voor ons land als de zeespiegel echt gaat stijgen. Dat gebied wordt nu ook als onderdeel van het Nationaal Park Hollandse Duinen erg goed onder de loep genomen wat betreft biodiversiteit. Door de invloed van de zee heeft het westen van ons land een milder klimaat dan het oosten. Je ziet dit terug in aangeplante soorten zoals de van nature

in Zuid-Europa voorkomende steeneiken en olijfbomen die volop te vinden zijn in de regio. Maar ook de natuur zelf is bezig aan een ware volksverhuizing. Planten zoals orchideeën, die minuscule zaadjes aanmaken die door de wind worden meegenomen, reizen snel. Zaad van niet inheemse soorten komt zodoende regelmatig met de wind ons land binnen. Maar de plek waar het terecht komt, moet wel een geschikt klimaat hebben, anders kan het zaad niet ontkiemen. Het is dus geen verrassing dat de duinen, met hun milde klimaat, een goede aankomstbasis zijn voor deze nieuwe soorten.

In de vroege lente van 2020 werd in de Noordwijkse duinen zo'n nieuwe soort ontdekt. Die gebeurtenis vormde de aanleiding tot dit prachtige boek van Esmée Winkel. Esmée en ik werken al jarenlang samen aan diverse plant-gerelateerde projecten. Maar behalve dat we een professionele band hebben, zijn we ook vrienden. Alhoewel we beiden heel ander werk doen, delen we de passie voor planten en met name voor orchideeën. Esmée om ze vast te leggen in haar schilderijen en ik om ze te kweken. Esmée is een van de meest bescheiden mensen die ik ken en daarom zal ze ongetwijfeld niet willen horen dat ik vind dat haar tekenkwaliteiten echt van enorm hoog niveau zijn. Haar stijl heeft iets luchtigs, waardoor het lijkt alsof de afbeelding er altijd al was, de penseelstreken zijn onzichtbaar en elk klein detail van de planten die zij tekent

en schildert is met een loep terug te vinden, verfijnd en compleet. Ik krijg nooit de indruk dat ze zelf echt honderd procent tevreden is met haar werk en misschien zorgt dit er juist voor dat ze het voor elkaar krijgt zichzelf keer op keer weer te verbeteren. Toen het idee ontstond om deze orchidee te gaan tekenen, was ik direct erg benieuwd naar wat het eindresultaat zou worden. Zou deze enorme orchidee op ware grootte op papier verschijnen? En zou ze de kleurvariatie die zich zo mooi liet zien in de Noordwijkse populatie weten te vangen? Esmée heeft mijn verwachtingen ruimschoots overtroffen en als Noordwijker ben ik daarom ook reuzetrots dat ze deze nieuwe soort voor ons dorp, maar ook voor ons land op een prachtige manier heeft vastgelegd, eerst in kleur en nu ook in woord.

Rogier van Vugt

Inleiding

Als botanisch illustrator sta ik in twee werelden tegelijk. Aan de ene kant ben ik in dienst van de wetenschap en teken ik planten voor botanische vakpublicaties. Aan de andere kant schilder ik als botanisch kunstenaar de plantenwereld in al haar kleurrijke facetten en vormenrijkdom. Door mijn werk kom ik in aanraking met de fascinerende botanische wetenschap en de geschiedenis die achter planten schuilgaat. Ik zie bijzondere herbaria waarin planten met toewijding worden bewaard en onderhouden, kom in prachtige botanische tuinen waar ze in bloei staan en bezoek indrukwekkende bibliotheken en imposante musea die botanische kunstwerken en bloemstillevens tentoonstellen. Een gebeurtenis die ik bijvoorbeeld nooit vergeten zal, was mijn bezoek aan de Linnean Society of London die mij gevraagd had mijn werk in hun indrukwekkende bibliotheek tentoon te stellen. Het is een avontuur om aan beide zijden van de scheidslijn tussen kunst en wetenschap bezig te zijn.

In maart 2020 werd een nieuwe plantensoort, een orchidee, ontdekt in Nederland. Met enorm veel plezier heb ik deze uit zuidelijke streken

aangewaaide orchidee geschilderd. Voor mij was ook dit een gebeurtenis om niet meer te vergeten en een uitgelezen moment om in een boek een tipje van de sluier op te lichten over het werk van een botanisch illustrator. Dit verhaal over een nieuw ontdekte orchidee zou niet tot stand gekomen zijn zonder de medewerking van een aantal hulpvaardige mensen. Zij hebben naast mij gelopen tijdens mijn tocht naar het resultaat dat nu voor u ligt. Ik ben dank verschuldigd aan Casper Zuyderduyn, boswachter bij Staatsbosbeheer en Rogier van Vugt, kaschef van de Hortus botanicus Leiden. Deze twee heren betrokken mij bij de spectaculaire vondst van de plant die ik dankzij hen heb kunnen schilderen. Mijn dank gaat ook naar Petra Sonius voor haar hulp bij het schrijven van de tekst en de warme thee tijdens het tekenen buiten in de kou. Ook Norbert Peeters dank ik graag voor zijn hulp bij het schrijven, voor zijn enthousiasme en voor zijn medewerking om een uitgever voor mijn verhaal te vinden. Verder dank ik iedereen van KNNV Uitgeverij die heeft meegewerkt aan dit project, in het bijzonder Rijnvis Cranenbroek-van Wirdum. Tot slot dank ik mijn fantastische ouders Joke en Karel Winkel en mijn geweldige man, Mark Somers. Hun onontbeerlijke hulp, steun en enthousiasme waren van onschatbare waarde bij de totstandkoming van dit boek en het enorme plezier dat ik daaraan beleefde.

Een bijzondere ontdekking

Het was een bewolkte dag in maart. De zeelucht rook fris en het duingewas ritselde om me heen. Er stond een gure wind en mijn vingers waren stijf van de kou, maar de diep violetroze kleuren van de bloemen voor me schitterden mij warmhartig tegemoet. Daar zat ik dan, op mijn knieën in het zand in een dikke winterjas met een kwast in de hand. Twee dagen daarvoor stond ik er nog warmpjes bij toen ik in de kassen van de Hortus botanicus Leiden aan het schilderen was. Rogier van Vugt, kaschef van de Hortus, vertelde mij toen dat er een heel bijzondere plant, een hyacintorchis, ontdekt was in de duinen van Noordwijk. De orchideeënkenner keek ervan op dat deze soort nu ook in Nederland opgedoken was. Toch stonden er nu zes exemplaren volop te bloeien en groeiden er nog verscheidene jonge planten verspreid over het terrein. Zijn verhaal maakte me nieuwsgierig en ik keek ernaar uit deze ontdekking met eigen ogen te zien en misschien ook te gaan schilderen. Rogier maakte daarom een afspraak met de boswachter van Staatsbosbeheer, Casper Zuyderduyn,

De hyacintorchis in de Noordwijkse duinen.

de ontdekker van deze bijzondere, en voor Nederland nieuwe orchidee.

Op 11 maart 2020 fietste Casper na wat kantoorwerk door de Noordwijkse duinen. Het was een gewone doordeweekse dag. Plotseling zag hij in zijn ooghoek een bundel violeetroze bloemen staan. Zo vroeg in het jaar, met uitzondering van het kandelaartje, *Saxifraga tridactylites*, de vroegeling, *Erophila verna*, en wat bolgewassen, staan er in de duinen nog nauwelijks planten in bloei. In een flits dacht hij aan zo'n bolgewas of wellicht een tuinvlieder, een plant ontsnapt uit een tuin. Hij besloot toch even van de fiets af te stappen om de plant eens beter te bekijken. 'Er ging een aangename schok door mij heen, gevolgd door ongeloof want het bleek een bloeiende orchis!' vertelde Casper opgetogen. 'Ik realiseerde mij onmiddellijk dat het hier om een mediterrane soort moest gaan. In Nederland zie je de eerste orchideeën op zijn vroegst in de loop van april bloeien. De plant voor me leek ook absoluut niet op een Nederlandse soort. Enkele jaren eerder had ik op Cyprus dezelfde orchidee zien bloeien in februari en omdat die daar ook zo vroeg bloeide, schoot het even door mijn hoofd dat het deze soort wel eens zou kunnen zijn. Ik besloot eerst maar eens naar huis te gaan om wat literatuur te raadplegen. Thuisgekomen werd het mij al snel duidelijk dat het inderdaad om de hyacintorchis, *Himantoglossum robertianum*, moest gaan. Ik wist

Deze vliegenorchis, Ophrys insectifera, is geschilderd met aquarel op perkament. Dit fragiele plantje komt vooral voor in Zuid-Limburg.

delen opzij geschoven en belangrijke details zoals haren worden benadrukt. Alle onderdelen kunnen worden vergroot en ook nog eens in het gewenste aanzicht worden getekend. Dit allemaal in een harmonieuze compositie die ervoor zorgt dat de meest belangrijke details worden benadrukt en het geheel nog beter leesbaar wordt. De tekenaar maakt uit hoe de plant op het papier komt te staan en wat er wel en niet wordt weergegeven. Alle onbelangrijke ruis die wel op een foto staat, wordt weggelaten. Ten slotte staat bij alle onderdelen een maatstreef, zodat duidelijk wordt hoe groot die in werkelijkheid zijn.

Een botanisch kunstwerk hoeft strikt genomen geen wetenschappelijke illustratie te zijn. Hoewel de plant wetenschappelijk correct wordt weergegeven, zijn niet altijd alle details op de illustratie te zien die een onderzoeker erop verwacht te kunnen bekijken, zoals de uitvergroete en uit elkaar gehaalde bloemonderdelen met een maatstreef erbij. Het doel van een botanisch kunstwerk is in de eerste plaats het vangen van de schoonheid van een plant. De kleine haartjes op het bloemblad, de zaadjes die wegvliegen en de enorme variatie aan kleuren en vormen nemen ons mee de bijzondere wereld van de botanie in. Planten vertellen een uniek verhaal zoals dat van een minuscuul klein orchideetje dat leeft in het diepste en donkerste deel van een tropisch woud of van een orchidee die zomaar

